

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

Майя Ніколаєва

2022 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вибори та виборчі системи: компаративний аналіз

Рівень вищої освіти: *Перший (бакалаврський)*

Спеціальність – 052 Політологія

Освітньо-професійна програма: ОПП «Політологія»

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

за спеціальністю 052 – Політологія

2022–2023

Робоча програма навчальної дисципліни «Вибори та виборчі системи: компаративний аналіз». – Одеса: ОНУ, 2022. – 22 с.

Розробники: УЗУН Юлія – д. політ. н., доцент, проф. кафедри політології.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри політології ФМВПС
Протокол № 1 від “29” 08 2022 р.
Завідувач кафедри _____ (д. ф. н., проф. Василь ПОПКОВ)

Погоджено із гарантом
ОПП/ОНП _____ (д. п. н., проф. Марія МІЛОВА)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) _____
факультету МВПС Протокол № 1 від “30” 08 2022 р.
Голова НМК _____ (к. п. н., доц. Олег ХОРОШИЛОВ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____
Протокол № 1 від “28” серпня 2023 р. _____
Завідувач кафедри _____ (Донцов В. В.)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____
Протокол № ____ від “____” _____ 202__ р.
Завідувач кафедри _____ (_____)

ЗМІСТ

	Опис навчальної дисципліни	
	Мета та завдання навчальної дисципліни	
	Зміст навчальної дисципліни	
	Структура навчальної дисципліни <i>(денна / заочна)</i>	
	Теми практичних занять	
	Теми семінарських та лабораторних занять	
	Самостійна робота	
	Методи навчання	
	Форми контролю та методи оцінювання Критерії оцінювання результатів навчання	
	Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти	
	Методичне забезпечення	
	Питання для підготовки до підсумкового контролю	
	Рекомендована література до вивчення курсу	

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
<p>Загальна кількість: кредитів – 4</p> <p>годин – 120</p> <p>змістових модулів – 2</p> <p>ІНДЗ – дослідження та презентація спеціальної теми.</p>	<p>Галузь знань 05 – соціальні та поведінкові науки</p> <p>Спеціальність 052– політологія</p> <p>Рівень вищої освіти: бакалавр</p>	<u>Дисципліна вільного вибору</u>	
		<i>Рік підготовки:</i>	
		3-й	3-й
		<i>Семестр</i>	
		5-й	6-й
		<i>Лекції</i>	
		20 – год.	12 – год.
		<i>Практичні заняття</i>	
		20 – год.	-
		<i>Самостійна робота</i>	
		80 – год.	108 – год.
		у т.ч. ІНДЗ*: - 30 год.	
		Форма підсумкового контролю: залік	

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна включена до переліку вибірових освітніх компонентів (ВК) освітньо-професійної програми (ОПП) для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 052 – «Політологія».

Метою навчальної дисципліни є опанування здобувачами вищої освіти сутності організації демократичних виборів шляхом вивчення типів виборчих систем та особливостей виборчої інженерії, які демонструють світовий досвід забезпечення ефективної репрезентативності представницьких інститутів в сучасних політичних системах.

Завданнями вивчення дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти здатності до аналізу особливостей формування представницьких систем в історії та сучасності; формування знань про особливості формування та розвитку виборчого права; формування знань про міжнародні стандарти забезпечення демократичності та відкритості виборчого процесу; формування здатності до аналізу типу виборчої системи та політичних наслідків її використання під час національних та місцевих виборів; формування здатності до експертної аналітики щодо прогнозування можливих результатів виборів внаслідок застосування прихованих тактик виборчої інженерії.

Предмет навчальної дисципліни – актуальні питання застосування виборчих систем та тактик виборчої інженерії, що забезпечують легітимність виборчих інститутів та широку репрезентативність представницьких інститутів в політичній системі.

Пререквізити: Світова політика Нового та Новітнього часу; Теорія та практики конституціоналізму: порівняльний аналіз; Теорія політичних партій та партійних систем.

Постреквізити: Державне управління та місцеве самоврядування; Взаємодія з органами державної влади.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування наступних компетентностей:

Інтегральних компетентностей (ІК)

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у політичній сфері, що характеризуються комплексністю, динамічністю, складністю та невизначеністю умов, із застосуванням теорій та методів політичної науки.

Загальних компетентностей (ЗК): **ЗК01.** Знання предметної області та розуміння професійної діяльності; **ЗК04.** Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань, в т.ч. в галузі «виборче право», «конституційне право»); **ЗК06.** Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; **ЗК07.** Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя

Спеціальних компетентностей: **СК01.** Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки; **СК03.** Здатність описувати, пояснювати й оцінювати політичні процеси та явища у різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах; **СК04.** Здатність застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, міжнародних та глобальних студій у фаховій діяльності; **СК05.** Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та урядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування. **СК06.** Здатність аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському та глобальному рівні.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати: предметну область застосування теорії виборчих систем, практики застосування виборчого права та виборчих технологій; історичні особливості розвитку виборчих прав, виборчих систем та технологій як основи забезпечення демократичного процесу та легітимації влади; національні та міжнародні стандарти реалізації громадянських прав і обов'язків як члена суспільства, в тому числі – виборчого права та права участі в реалізації влади та управління;

категорійно–понятійний та аналітично-дослідницький апарат в сфері організації виборчого процесу, реалізації виборчого права, аналізу та узагальнення виборчих технологій та виборчої інженерії; методики застосування інструментарію нормативної та емпіричної теорії в сфері виборчого права, порівняльної та прикладної політології, а також методи аналізу, узагальнення, типологізації виборчих систем та виборчих технологій; техніки описання, пояснення й оцінювання виборчих процесів в різних історичних, соціальних, культурних та ідеологічних контекстах; основи виборчої інженерії, засоби програмування та прогнозування результатів виборів; виборче законодавство України; предметну область взаємодії політичних акторів та інститутів, влади та урядування в процесах організації виборчих систем та забезпечення міжнародних стандартів спостереження за виборами та демократичного урядування; стандарти реалізації виборчого права, демократичного урядування та значення виборчих процесів для забезпечення легітимного правління та місцевому, національному, європейському рівні.

вміти: застосовувати знання теоретико-методологічних основ політологічного аналізу в процесі порівняння виборчих систем; описувати, пояснювати виборчі процеси та явища у політико-правових системах; застосовувати інструментарій нормативної та емпіричної політичної теорії, політичної методології, порівняльної та прикладної політології, зокрема в процесі компаративного аналізу розвитку та функціонування виборчих систем; використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки; розв'язувати практичні проблеми у сфері реалізації виборчого права, організації виборчого процесу із застосуванням знань виборчої інженерії; аналізувати структурно-функціональні складові виборчої системи, взаємодію політичних акторів та інститутів, влади та урядування, електоральну поведінку; аналізувати публічну політику на місцевому, національному, європейському рівнях в контексті аналізу практик застосування міжнародних виборчих стандартів, принципів демократичного урядування, забезпечення ефективного народного представництва; визначати ситуації порушення виборчих прав людини та дієвість механізмів захисту прав людини та меншини на ефективне політичне представництво; застосовувати знання з метою забезпечення ефективної системи народного представництва та правозахисної діяльності; користуватися інституційними механізмами та процедурами, передбаченими в різних виборчих системах.

3. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1: ІСТОРИЧНА ТА ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

ТЕМА 1. ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА ТА ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ СИСТЕМ. Ідеї республіканізму, демократії, громадянства, народного правління: історія формування. Представництво: зв'язок з санкціонуванням політичного авторитету та легітимацією влади. Виборчі процедури в історії розвитку представницьких інститутів. Перші виборчі цени. Історія розвитку загального виборчого права. Поняття виборчого права в сучасній конституційно-правовій доктрині. Джерела та принципи виборчого права. Сучасні виборчі цени.

ТЕМА 2. ІНСТИТУТ ВИБОРІВ. МІЖНАРОДНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ ВИБОРЧИХ НОРМ. Інституціоналізація виборів. Нормативно-правове закріплення та національні гарантії реалізації виборчого права. Стандартизація інституту виборів як універсального засобу легітимації влади. Стандарти ООН щодо забезпечення демократичного характеру виборів. Рада Європи: стандарти та документи в сфері забезпечення виборів. Виборчі стандарти в ЄС. Міжнародне спостереження за виборами. Роль та права міжнародних спостерігачів.

ТЕМА 3. ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС. Виборчий. Стадії виборчого процесу: порядок, значення, зміст. Повторні та недійсні вибори. Правила агітаційних кампаній. Правила фінансування. Стандарти GRECO. Особливості виборчого процесу в країнах Європи та в Україні. Правопорушення під час виборчого процесу.

ТЕМА 4. ВИБОРЧІ СИСТЕМИ. Поняття «виборчої системи». Елементи виборчої системи: формула, розмір округу, бар'єр, структура виборчого бюлетеня. Різновиди виборчих систем, переваги та недоліки. Розрахункові моделі та деформації артикуляції політичних інтересів. Явка та репрезентативність підсумків голосування. Електоральний абсентеїзм. Консенсуальність норм виборчого процесу як принцип раціоналізації політичної системи. Раціональність виборчого процесу як засіб досягнення поліархичності влади.

ТЕМА 5. ВИБОРЧА ІНЖЕНЕРІЯ. Виборчі бар'єри та позитивна дискримінація. Роль прохідного бар'єра в технології пропорційного розподілу мандатів. Технології підвищеного та «плаваючого» бар'єра. Виборча формула. Виборчий метр (коефіцієнт або квота): методи визначення. Правила вторинного розподілу мандатів. Методи розрахунку квоти. Парадокси голосування в теорії виборів. Технології розподілу представницьких мандатів. Технології преференційного встановлення результатів виборів. Псефологія: історія розвитку, досягнення. Прогностична складова виборчої інженерії.

ТЕМА 6. ЕЛЕКТОРАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ ТА КОНСТРУЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИБОРІВ. Електоральна географія: теоретико-методологічні основи розвитку. Територіальна організація виборів: оптимізація ресурсів з проведення голосування та підрахунку голосів. Межі та розміри виборчого округу, засоби мінімізації втрати голосів виборців. Забезпечення рівності виборчих прав громадян. Вплив територіальної організації виборів на результати голосування. Массачусетська технологія. Джеррімендеринг в регіонах компактного проживання етнонаціональних меншин: практики та заборони. Засоби запобігання політизації процесу формування виборчих округів. Способи боротьби з джеррімендерингом: рекомендації Венеційської Комісії.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2: ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

ТЕМА 7. ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ. Парламентські вибори в Україні: історія трансформації виборчих систем. Виборча інженерія при виборах в український парламент. Особливості електоральної географії. Нормативно-правове забезпечення виборів. Активне та пасивне виборче право. Особливості виборчого процесу при виборах народних депутатів ВРУ. Конгрес США: технологічні основи виборчих систем. Виборчий процес. Європейський парламент: історія формування, правила. Виборчі системи країн Вишеградської четвірки.

ТЕМА 8. МІСЦЕВІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИБОРИ. Місцеві вибори в Україні. Нормативно-правове забезпечення. Активне та пасивне виборче право. Підготовка до проведення виборів. Вибори: депутатів місцевих рад: голів рад: старост в системі місцевого самоврядування. Виборчий процес місцевих виборів в Україні. Заміщення депутатів, позачергові, повторні, проміжні, додаткові вибори. Місцеві та регіональні вибори в країнах ЄС. Досвід забезпечення виборчих прав етно-національних меншин: ефективні практики консоціацій.

ТЕМА 9. ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ. Президентські вибори в історії: США (1789), Франція (1848), Німеччина (1919). Сучасні стандарти президентських виборів. Особливості виборів Президента в країнах світу (США, Швейцарії, Боснії та Герцеговини, Лівану, Ірану). Загальні положення виборів Президента України. Виборчий процес під час президентських виборів в Україні. Повторні та позачергові вибори Президента України.

ТЕМА 10. ЕЛЕКТОРАЛЬНА ПОВЕДІНКА. ПЕРЕДВИБОРНА АГІТАЦІЯ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ. Історія досліджень електоральної поведінки. Типи електоральної поведінки. Передвиборна агітація: дозволи та заборони. Проблеми правового регулювання передвиборчої агітації в Україні. Прихована агітація та пропаганда. Громадянська етика та виборчий процес. Відповідальність учасників виборчих процесів. Врегулювання виборчих спорів.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви модулів і тем		Кількість годин (денне відділення)				
	Назва	Усього годин	Лек. (год.)	Практ.з аняття	Інд. р-та	Сам. робота
Змістовний модуль 1						
T.1	Еволюція виборчого права та представницьких систем	12	2	2	3	5
T.2	Інститут виборів. Міжнародна стандартизація виборчих норм	12	2	2	3	5
T.3	Виборчий процес	12	2	2	3	5
T.4	Виборчі системи	12	2	2	3	5
T.5	Виборча інженерія	12	2	2	3	5
T.6	Електоральна географія та конструювання територіальної організації виборів	12	2	2	3	5
Разом за змістовним модулем 1		72	12	12	18	30
Змістовний модуль 2						
T.7	Парламентські вибори	12	2	2	3	5
T.8	Місцеві та регіональні вибори	12	2	2	3	5
T.9	Президентські вибори	12	2	2	3	5
T.10	Електоральна поведінка. Передвиборна агітація. Відповідальність.	12	2	2	3	5
Разом за змістовним модулем 2		48	8	8	12	20
Усього годин		120	20	20	30	50
					80	

4.1 СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви модулів і тем		Кількість годин (заочне відділення)				
Тема	Назва	Усього годин	Лек. (год.)	Практ. заняття	Індивід. робота	Сам. робота
Змістовний модуль 1						
T.1	Еволюція виборчого права та представницьких систем	13	2	-	3	8
T.2	Інститут виборів. Міжнародна стандартизація виборчих норм	12	1	-	3	8
T.3	Виборчий процес	11	1	-	3	7
T.4	Виборчі системи	13	2	-	3	8
T.5	Виборча інженерія	13	1	-	3	9
T.6	Електоральна географія та конструювання територіальної організації виборів	11	1	-	3	7
Разом за змістовним модулем 1		73	8	-	18	47
Змістовний модуль 2						
T.7	Парламентські вибори	12	1	-	3	8
T.8	Місцеві та регіональні вибори	12	1	-	3	8
T.9	Президентські вибори	12	1	-	3	8
T.10	Електоральна поведінка. Передвиборна агітація. Відповідальність.	11	1	-	3	7
Разом за змістовним модулем 2		47	4	-	12	31
Усього годин		120	12	-	30	78
					108	

5. ТЕМИ ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

	Теми	години
Т. 1	Еволюція виборчого права та представницьких систем. Інститут народоправства: історичні форми, завдання, політичне значення. Ідеї республіканізму в історії. Виборчі процедури прямої демократії в Стародавніх Греції та Римі. Елементи виборності органів врядування в суспільствах доби Середньовіччя та Нового часу. Станове представництво та парламенти в країнах Європи. Історія розвитку виборчого права. Перші виборчі цензи. Виборче право в сучасній конституційно-правовій доктрині: джерела, принципи, цензи.	2
Т. 2	Інститут виборів. Міжнародна стандартизація виборчих норм. Інститут виборів в системі інститутів прямої та представницької демократії. Процедури делегування та вибору (жеребкування, ротація, голосування). Нормативно-правове закріплення інституту виборів: національні гарантії виборчого права, стандартизація інституту виборів як універсального засобу легітимації влади в. Стандарти ООН в сфері реалізації демократичного характеру виборів. Міжнародні критерії та принципи реалізації «істинно демократичних виборів». Стандарти Ради Європи та ЄС в сфері забезпечення демократичних виборів. Роль та права міжнародних спостерігачів.	2
Т. 3	Виборчий процес. Виборчий процес: поняття, основні тлумачення, зміст. Принципи інституту виборчого процесу. Суб'єктний аспект виборчого процесу. Процедурний аспект виборчого процесу. Темпоральний аспект виборчого процесу. Інститут органів адміністрування виборів: правовий статус органів адміністрування виборів, принципи інституту адміністрування виборів. Правопорушення під час виборчого процесу. Кваліфікація прапорушень.	2
Т. 4	Виборчі системи. Поняття «виборчої системи»: тлумачення та склад. Мажоритарна виборча система та її різновиди. Переваги та недоліки мажоритарної системи. Пропорційна виборча система та її різновиди. Переваги та недоліки пропорційної системи. Змішана («персоналізована пропорційна система» або «пропорційно-мажоритарна») виборча система та її різновиди. Принципи побудови та функціонування. Куріальні виборчі системи.	2
Т. 5	Виборча інженерія. Псефологія як спеціальний розділ політології. Виборчі бар'єри в технології пропорційного розподілу представницьких мандатів (технології: підвищеного та «плаваючого» бар'єрів). Виборча формула, виборчий метр, коефіцієнт або квота. Правила вторинного розподілу мандатів. Парадокси застосування виборчих систем: парадокс Алабами, парадокс Кондорсе, парадокс «нового штату», «парадокс населення». Технології розподілу представницьких мандатів.	2
Т. 6	Електоральна географія та конструювання територіальної організації виборів. Електоральна географія: теоретико-методологічні основи розвитку. Територіальна організація виборів. Вплив територіальної організації виборів на результати голосування. Засади забезпечення об'єктивності та неупередженості методів визначення меж виборчих округів: математичні формули та геометричні розрахунки. Джеррімендерінг в регіонах компактного проживання етнонаціональних меншин: практики та заборони.	2
Т. 7	Парламентські вибори. Нормативно-правове забезпечення виборів депутатів парламенту. Активне та пасивне виборче право при виборах парламенту. Виборча інженерія при виборах в парламент України. Територіальна організація виборів депутатів. Виборчі комісії з виборів народних депутатів. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів народних депутатів. Виборчі фонди партій, кандидатів у народні депутати. Висування і реєстрація кандидатів у народні депутати. Особливості інформаційного забезпечення виборів	2

	народних. Гарантії діяльності партій, кандидатів у народні депутати, офіційних спостерігачів. Проведення голосування, визначення результатів виборів.	
Т. 8	Місцеві та регіональні вибори. Місцеві вибори в Україні. Нормативно-правове забезпечення. Активне та пасивне виборче право на місцевих виборах. Територіальна організація, виборчі комісії місцевих виборів. Вибори депутатів місцевих рад, голів місцевих рад, старост. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення виборів. Виборчі фонди організацій партій, кандидатів. Висування та реєстрація кандидатів. Гарантії діяльності суб'єктів виборчого процесу, офіційних спостерігачів на місцевих виборах. Проведення голосування, визначення результатів місцевих виборів.	2
Т. 9	Президентські вибори. Вибори Президента в Україні: історичні етапи, виборчі норми, конфліктні ситуації. Нормативно-правові основи сучасних виборів Президента України. Територіальна організація виборів. Виборчі комісії. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення виборів Президента України. Виборчі фонди кандидатів. Висування та реєстрація кандидатів. Особливості інформаційного забезпечення виборів Президента України та передвиборної агітації. Гарантії діяльності кандидатів та офіційних спостерігачів. Проведення голосування, визначення результатів виборів. Повторні та позачергові вибори Президента України.	2
Т. 10	Електоральна поведінка. Передвиборна агітація. Відповідальність. Поняття та історія досліджень електоральної поведінки. Типи електоральної поведінки. Девіантне електоральне поведіння. Передвиборна агітація: дозволи та заборони. Проблеми правового регулювання передвиборчої агітації в Україні. Прихована агітація та пропаганда. Громадянська етика та виборчий процес. Відповідальність учасників виборчих процесів. Врегулювання спорів.	2
	Всього	20

6. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

7. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

- не передбачені

8. САМОСТІЙНА РОБОТА ТА ІНДЗ

Номер теми / Види завдань			
№	Назва теми / Види завдань	Інд. р-та	Сам р-та
Т. 1	Опрацюйте презентацією лекційного заняття та рекомендованої літератури; зробіть аналіз виборчих процедур в Стародавніх Греції та Римі; проаналізуйте реформи Тезея, Солона і Клісфена, Ефіальта та Перікла, пов'язані з виборами та формуванням представницьких структур; простежте історію держави та права Стародавнього Риму, визначаючи вплив боротьби патрициїв і плебеїв на трансформацію представницької демократії; проаналізуйте причини та особливості формування станово-представницьких органів влади; проаналізуйте розвиток виборчого права в історії країн Європи. Теми ІНДЗ: 1) Ейратінги, Альтінги, Уітанагемоти –представництво в ранню добу Середновіччя. 2) Станове представництво – парламенти в країнах Європи в XI-XIV ст. (становлення парламентаризму в країні (на вибір). 3) Становлення виборчого права в країні (на вибір).	3	5

Т. 2	Опрацюйте презентацією лекційного заняття та рекомендовану літературу; Ознайомтеся зі змістом Декларації принципів міжнародного спостереження за виборами та Кодексом поведінки міжнародних спостерігачів за виборами; з діяльністю Відділу сприяння проведенню виборів ООН; з базою ACE Electoral Knowledge Network; принципами виборчого права («Європейська виборча спадщина», «Кодекс належної практики у виборчих справах», Венеціанська комісія); з документами Конгресу місцевих та регіональних («Кодекс належної практики у виборчих справах»; «Співпраця між Конгресом і національними асоціаціями місцевих і регіональних органів влади»; «Політика Конгресу щодо спостереження за місцевими та регіональними виборами», з Резолюцією «Спостереження за місцевими та регіональними виборами – стратегія та регламент Конгресу». Теми ІНДЗ: 1) Вибори в структури ООН. 2) Стандарти Ради Європи в сфері забезпечення виборів. 3) Виборчі стандарти в ЄС. 4) Експертні організації з виборчого законодавства: Венеціанська Комісія, Бюро демократичних інститутів та прав людини при ОБСЄ, Міжнародний інститут демократії і сприяння виборам (IDEA), Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами (ENEMO), Асоціація організаторів виборів країн Центральної та Східної Європи (АСЕЕЕО), Міжнародний фонд виборчих систем (IFES). 5) Інститут спостерігачів: міжнародні стандарти.	3	5
Т. 3	Опрацюйте презентацією лекційного заняття; проаналізуйте критерії класифікації суб'єктів виборчого процесу; статус учасників виборчих правовідносин; проаналізуйте: виборчі процедури; етапи процесу; темпоральний аспект виборчого процесу: обчислення виборчих строків; проаналізуйте принципи виборчого процесу. Теми ІНДЗ: 1) Інститут органів адміністрування виборів: правовий статус органів адміністрування виборів, принципи інституту адміністрування виборів. 2) Місце виборчих комісій у системі поділу влади. 3) Способи формування складу органів адміністрування виборів. 4) Особливості партійного способу формування складу виборчих комісій. 5) Стадії виборчого процесу в країні на вибір (США, Україна, ін.). 6) GRECO: історія, функції, документи, стандарти. 6) Голосування поштою та інтернет-голосування: досвід адміністрування. 7) Правопорушення під час виборчого процесу. Відповідальність.	3	5
Т. 4	Опрацюйте презентацією лекційного заняття; проаналізуйте формування виборчих систем (в країні за вибором); проаналізуйте особливості виборчої системи квотно-преференційного голосування у багатомандатних округах; проаналізуйте приховані ризики відкритих списків; проаналізуйте сутність поняття «сильна / слабка» виборча система згідно з концепцією Дж. Сарторі та М. Шугарта. Теми ІНДЗ: 1) Виборча система: спосіб артикуляції політичних інтересів. 2) Історичні витоки мажоритарної виборчої системи. 3) Історичні витоки застосування пропорційної виборчої системи. 4) Вплив виборчої системи на розвиток партійно-політичної системи. 5) Виборча система в країні (на вибір). 6) Виборча система як інститут артикуляції політичних інтересів суспільства (Г. Алмонд). 7) Куріальна виборча система.	3	5

Т. 5	Опрацюйте презентацією лекційного заняття; проаналізуйте історію формування псефології, внесок в її становлення В. Ф. Росс Харді; проаналізуйте значення зниження виборчих бар'єрів як засіб позитивної дискримінації; проаналізуйте ідеї Б. Рейлі щодо виборчої інженерії в демократіях з розділеним суспільством; проаналізуйте формулу пропорційних відносин та спосіб розрахунку природної квоти; визначте сутність поняття «штучної квоти» на основі аналізу методів дільників д'Ондта, Сент-Лагю, Імперіалі, посиленої квоти Імперіалі, Датського та Скандинавського методів дільників, методів найбільших дільників Гогенбаха-Бішофа та Друпа. Проаналізуйте правила вторинного розподілу мандатів: Гамільтона, Джефферсона, Адамса, Вебстера, Гантінгтона-Гілла (1941), Діна (1832). Проаналізуйте парадокси застосування виборчих технологій. Теми ІНДЗ: 1) Сучасна псефологія – вклад Е. Гріна (Antony Green's Election Blog), М. Х'ю Маккерраса (Маятник Маккерраса), Д. Батлера і Р. Маккензі (свінгометр), Ч. Кука (Cook Political Report, США, 1984-2022), М. Галлагера (Індекс Галлагера, Індекс найменших квадратів). 2) Мистецтва політичного маніпулювання: ідеї В. Райкера стосовно виборчої інженерії. Теорема Балінського-Янга: її значення в розвитку псефології.	3	5
Т. 6	Опрацюйте презентацією лекційного заняття; проаналізуйте історичні витоки джерімендерінгу; продумайте відповідь стосовно притання про причини та наслідки застосування практики джерімендерінгу; проаналізуйте способи недопущення практик джерімендерінгу. Теми ІНДЗ: 1) Розвиток електоральної географії (А. Зігфрід, С. Роккан, С. Ліпсет, Р.Дж. Джонсон, П. Тейлор, Дж. Агнью, ін.). 2) «Gerrymander» або Массачусетська технологія. 3) Конституційно-правове конструювання виборчої системи і мінімізація втрати голосів виборців в процесі територіальної організації виборів: досвід країн, рекомендації Венеційської Комісії. 4) Адміністративно-територіальні вимоги щодо виборчих округів згідно законодавству (країни на вибір). 5) Методологічні засади забезпечення об'єктивності визначення меж округів: математичні формули та геометричні розрахунки (метод «багатокутників мінімальної випуклості», ін.). 6) Територіальна основа виборчих процесів в Україні та в Угорщині: порівняльний аналіз. 7) Джеррімендеринг в регіонах компактного проживання етнонаціональних меншин: практики та заборони.	3	5
Разом за змістовним модулем 1		18	30
Т. 7	Опрацюйте презентацією лекційного заняття та рекомендовану літературу; проаналізуйте історію розвитку виборчих та партійно-політичних систем в Україні (парламентські вибори); проаналізуйте особливості електоральної географії в Україні. Теми ІНДЗ: 1) Технологічні основи виборів в Парламент (країни на вибір): досвід для України. 2) Європейський парламент: історія формування виборчих правил. 3) Партійні та електоральні системи країн Вишеградської четвірки. 4) Дорожня карта (2016) щодо підвищення інституційної спроможності ВРУ (Місія Європарламенту з питань зміни виборчих технологій (Розподіл місць за методом д'Ондта для посилення міжпартійного діалогу в ВРУ).	3	5

Т. 8	Опрацюйте презентацією лекційного заняття; проаналізуйте еволюцію виборчого законодавства в Україні в питанні формування місцевих органів влади; проаналізувати виборчу інженерію місцевих виборів в Україні; визначте особливості виборів голів територіальних громад; голів обласних та районних рад. Теми ІНДЗ: 1) Заміщення депутатів, позачергові, повторні, проміжні, додаткові та перші місцеві вибори. 2) Інформаційне забезпечення місцевих виборів. 3) Територіальна організація місцевих виборів. Виборчі комісії. 4) Прохідні бар'єри та квоти для етнонаціональних меншин на місцевих та регіональних виборах: досвід країн Європи. 5) Механізми забезпечення позитивної дискримінації та гарантій представництва етнонаціональних меншин в країнах Європи. 6) Моніторинги Ради Європи щодо виконання Рекомендацій в країнах Європи в сфері розвитку місцевої та регіональної демократії шляхом забезпечення справедливого представництва. 7) Ефективні практики консолідації демократій щодо організації представництва етнонаціональних меншин.	3	5
Т. 9	Опрацюйте презентацією лекційного заняття та рекомендовану літературу; проаналізувати виборчу інженерію при виборах Президента України; проаналізувати особливості електоральної географії на виборах президентів України, США (країн на вибір); проаналізувати специфіку порушень під час виборчого циклу 2004 року на виборах Президента України. Теми ІНДЗ: 1) Президентські вибори в історії: США (1789), Франція (1848), Німеччина (1919). 2) Сучасні стандарти президентських виборів. 3) Особливості виборів Президента в країнах світу (США, Швейцарії, Боснії та Герцеговини, Лівану, Ірану). 4) Виборчі системи при виборах Президентів в країнах ЄС. 5) Антипрезидентські кампанії: електоральні зсуви та політичні конфлікти.	3	5
Т. 10	Опрацюйте презентацією лекційного заняття та рекомендовану літературу; проаналізуйте наслідки різних моделей поведінки виборців; проаналізуйте історію та розвиток підходів дослідження електоральної поведінки громадян; опрацюйте значення англомовних сленгових виразів, що вживаються в Україні, під час виборчих кампаній (див.: Нестерович В. Виборча кампанія: Словник англомовних сленгових термінів та виразів); Теми ІНДЗ: 1) Політичні трансформації та засоби соціально-політичної адаптації (ретритизм, конформізм, інновація, ритуалізм, м'ятеж). 2) Абсентеїзм та ригоризм в електоральній поведінці. 3) Етичні аспекти регулювання виборчих кампаній. 4) Прихована агітація та пропаганда. 5) Exit Poll та Entrance Poll як виборчі технології (вклад У. Мітофські, Warren Mitofsky, 1967). 6) Кандидати: клони, аутсайтери, важковаговики, двійники, технічні (Stalking Horse). 7) Технології виборів: «карусель», «ялинка», «МАГ», «Обрамлення кандидата»; «Vote Splitting» (Розсіювання або виборче клонування). 8) Порушення виборчого права: з боку виборця, з боку кандидата (кандидатів), з боку спостерігачів чи організаторів виборчого процесу. 9) Тактичне голосування (Bullet voting, (Vote pairing).	3	5
Разом за змістовним модулем 2		12	20
Усього годин		30	50
		80	

До самостійної роботи відноситься:

[1] – підготовка до лекцій, практичних занять;

[2] – опрацювання лекційного матеріалу;

[3] – самостійне опрацювання літератури та нормативно-правових актів, джерел;

[4] – індивідуальне навчально-дослідне завдання: підготовка доповіді, реферату, презентації.

9. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

- СЛОВЕСНІ ТА НАОЧНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ (демонстрація презентацій, створення схематичних зображень, робота із веб-сайтами органів влади та управління, організацій)
- ПРАКТИЧНІ (тестові вправи; опрацювання матеріалу шляхом підготовки презентації; аналіз практичних ситуацій (аналітичні розробки); метод проєктування)
- ІНТЕРАКТИВНІ методи навчання (під час лекційних, практичних занять)
- КОЛЕКТИВНЕ ТА ІНДИВІДУАЛЬНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ЗАВДАНЬ (колективне обговорення з використанням дискурсивних практик, виконання ІНДЗ, презентація виконаних ІНДЗ та результатів самостійної роботи)

10. ФОРМИ КОНТРОЛЮ І МЕТОДИ НАВЧАННЯ

При вивченні навчальної дисципліни застосовуються наступні методи навчання: словесний, наочний, практичний, які передбачають читання лекції, опрацювання нормативних актів, робота з навчальною та спеціальною літературою, індивідуальні консультації. Засоби діагностики якості вищої освіти включають в себе поточний, періодичний та підсумковий контроль.

Формами організації **поточного контролю** є:

- усний контроль: індивідуальне і фронтальне опитування, бесіда, захист рефератів, доповідь, оцінювання доповідей;
- контроль виконання самостійної роботи та індивідуальних завдань;
- тестовий контроль проведення тестування студентів.

Програмою передбачено проведення періодичного контролю:

- тематичні колоквиуми.

Програмою передбачено проведення підсумкової модульної контрольної роботи:

- Модульний тестовий контроль за допомогою Google- form

Підсумковий контроль: залік.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів вищої освіти в обговоренні проблемних питань	від 0 до 5
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем, доповідь та демонстрація презентації	від 0 до 5
Періодичний контроль:	
Контрольна робота за змістовими модулями у формі тестування	від 0 до 10

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0 балів	Здобувач не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання апарату і джерел.
	2-3 бали	Здобувач іноді бере участь у занятті; частково виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на заняттях; фрагментарні знання апарату і джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.
	4-5 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із	0 балів	Не зараховуються реферати (доповіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.
	1-2 бал	Доповідь та презентація виконані самостійно, проте змістовний матеріал

запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації		представлений описово, висновки формальні (або відсутні), тема не розкрита.
	3 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, висновки відповідають на завдання, тема загалом розкрита із незначними прогалинами.
	4 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз достатній, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані висновки, тема загалом розкрита, презентація містить посилання на джерела.
	5 балів	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми розкрита, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза, метод відповідає тематиці та задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні судження, підкріплені доказами, презентація містить посилання на джерела.
Контрольна робота за змістовними модулями	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.
	10 балів	В контрольній роботі кожного з модулів по 10 запитань: 1 бал за кожен правильну відповідь.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою для заліку
90 – 100	A	Зараховано
85 – 89	B	
75 – 84	C	
70 – 74	D	
60 – 69	E	
35 – 59	FX	Не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	Не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Поточний та періодичний контроль										Сума балів	Підсум-й контроль	Сума балів
Змістовний модуль 1					Змістовний модуль 2					загалом	Залік	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10			
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5			
Контрольна робота за зміст-м модулем №1 (10 балів)					Контрольна робота за зміст-м модулем №2 (10 балів)					90	10	100
(2 ІНДЗ *5) =10					(2 ІНДЗ *5) =10							

12. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

- Робоча програма
- Силабус
- Лекційні презентації;
- Google-class; Google-test.

13. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Виборчі процедури представницької демократії в Стародавніх Греції та Римі.
2. Елементи виборності органів врядування в суспільствах доби Середньовіччя та Нового часу. Станове представництво та парламенти в країнах Європи.
3. Становлення та розвиток виборчого права.
4. Виборче право в сучасній конституційно-правовій доктрині: джерела, принципи, цензи.
5. Інститут виборів в системі інститутів прямої та представницької демократії.
6. Нормативно-правове закріплення функціонування інституту виборів: національні гарантії реалізації виборчого права, стандартизація інституту виборів як універсального засобу легітимації влади в сучасному світі.
7. Стандарти ООН в сфері реалізації виборчого права.
8. Стандарти Ради Європи та ЄС в сфері забезпечення демократичних виборів.
9. Роль та права міжнародних спостерігачів.
10. Виборчий процес. Особливості виборчого процесу в Україні.
11. Фінансування виборів: міжнародні стандарти та національні особливості.
12. Визначення результатів. Поняття повторних та недійсних виборів.
13. Поняття «виборчої системи»: тлумачення та склад.
14. Мажоритарна виборча система: різновиди; переваги та недоліки.
15. Пропорційна виборча система: різновиди; переваги та недоліки.
16. Змішана виборча система та її різновиди. Принципи побудови та функціонування.
17. Виборчі бар'єри та позитивна дискримінація. Технології підвищеного та плаваючого.
18. Виборча формула. Виборчий метр, коефіцієнт або квота та методи їх визначення.
19. Технології розподілу представницьких мандатів за умови «відкритих» списків.
20. Технологія розподілу депутатських мандатів усередині списку кандидатів з використанням внутріпартійного та особистого рейтингів.
21. Технології преференційного встановлення результатів виборів.
22. Правила вторинного розподілу мандатів: правило Гамільтона, правило Джефферсона, правило Адамса, метод Вебстера, метод Гатінгтона-Гілла, метод Діна.
23. Порівняльний аналіз розрахунків квоти: методи Хейра-Німейсера та метод Друпа.
24. Порівняльний аналіз розрахунків квоти: методи д'Ондта та Сент-Лагю
25. Порівняльний аналіз розрахунків квоти: методи Гогенбаха-Бішофа, Імперіалі, посиленої квоти Імперіалі, Датський метод дільників.
26. Парадокси застосування виборчих систем: парадокс Алабами, парадокс Кондорсе, парадокс «нового штату», «парадокс населення».
27. Псефологія – спеціальний розділ політології.
28. Електоральна географія: теоретико-методологічні основи та сучасний розвиток.
29. Територіальна організація виборів та технології джерімендеррингу.
30. Парламентські вибори в Україні: розвиток виборчих та партійно-політичних систем.
31. Сучасне нормативно-правове забезпечення виборів депутатів парламенту. Активне та пасивне виборче право при виборах парламенту.
32. Виборча інженерія при виборах в український парламент. Особливості електоральної географії. Сучасна територіальна організація виборів депутатів. Виборчі комісії з виборів народних депутатів України.
33. Фінансове, матеріально-технічне забезпечення проведення виборів народних депутатів України. Виборчі фонди партій, кандидатів у народні депутати України.
34. Висування і реєстрація кандидатів у народні депутати України.
35. Особливості інформаційного забезпечення виборів народних депутатів України. Гарантії діяльності партій, кандидатів у народні депутати України, офіційних спостерігачів.
36. Проведення голосування, визначення результатів виборів народних депутатів України.
37. Конгрес США: технологічні основи виборів.
38. Парламент Великої Британії: особливості виборів та виборчої системи.
39. Європейський парламент: історія формування, виборчі правила, технології.
40. Виборча інженерія місцевих виборів в Україні. Нормативно-правове забезпечення. Активне та пасивне виборче право на місцевих виборах.

41. Територіальна організація місцевих виборів. Выборчі комісії з місцевих виборів.
42. Выбори депутатів місцевих рад, голів місцевих рад, старост.
43. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення місцевих виборів. Выборчі фонди організацій партій, кандидатів.
44. Висування та реєстрація кандидатів на місцевих виборах.
45. Гарантії діяльності суб'єктів виборчого процесу, спостерігачів на місцевих виборах.
46. Проведення голосування, визначення результатів місцевих виборів.
47. Заміщення депутатів: позачергові, повторні, проміжні, додаткові місцеві вибори.
48. Прохідні бар'єри та квоти для етніонаціональних меншин на місцевих та регіональних виборах: досвід країн Європи.
49. Выбори Президента в Україні: історичні етапи, виборчі норми, конфліктні ситуації.
50. Нормативно-правові основи сучасних виборів Президента України.
51. Територіальна організація виборів Президента України. Выборчі комісії.
52. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення підготовки та проведення виборів Президента України. Выборчі фонди кандидатів на пост Президента України.
53. Висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України. Інформаційне забезпечення виборів.
54. Гарантії діяльності кандидатів на пост Президента України.
55. Проведення голосування, визначення результатів виборів Президента України. Повторні та позачергові вибори Президента України.
56. Особливості виборів Президента в країнах світу.
57. Електоральна поведінка: поняття, історія досліджень, типи.
58. Передвиборна агітація: дозволи та заборони.
59. Выборчі технології: «карусель», «ялинка», «МАГ», «Обрамлення кандидата», «Vote Splitting», «Bullet voting».
60. Правопорушення під час виборчого процесу. Кваліфікація правопорушень.
61. Відповідальність учасників виборчих процесів. Врегулювання виборчих спорів.

14. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

БАЗОВА ЛІТЕРАТУРА

- Афанасьєва М.В. Выборча інженерія в Україні: монографія. Одеса, Юрид. л-ра. 2014. 433 с.
- Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / за ред. М. Хавронюка. – Київ : «АК-Group», 2019. 122 с.
- Выборча система пропорційна. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Трєбіна. Х. :Право, 2015
- Выборчий Кодекс. Науково-практичний коментар. Київ: Професіонал. 2020.800 с.
- Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник/ за ред. М. Хавронюка. Київ: «АК Group», 2019. 122 с.
- Климова І. І., Остапенко М.А. Выбори та виборчі системи. Київ: Персонал, 2011. 160 с.
- Ключковський Ю. Б. Выборчі системи та українське виборче законодавство : монографія; Нац. ун-т «КієвоМогилянська академія». К.: Час Друку, 2011. 132 с.
- Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан, перспективи законодавчої реалізації в Україні. Київ: ваїте, 2018. 908 с.
- Нестерович В. Выборча кампанія: Словник сленгових термінів тавиразів. К.: Ліра, 2020. 648 с.
- Нестерович В.Ф. Выборче право України : підручник. К.: ЛІра- К, 2017. 504 с.
- Остапець Ю. Партійні та електоральні системи країн Вишеградської четвірки. *Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть*. Ужгород: Ліра, 2016. С. 111–172.
- Остапець Ю., Гайданка Є., Ключкович А. *Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України*: монографія. Ужгород: ПП Роман, 2014. 256 с.
- Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року: І нф.-анал.збір. /ЦВК; М.В. Охендовський (голова).К.:ВАІТЕ, 2016. 990 с.

- Позачергові вибори Президента України 26 жовтня 2014 року: Інф.-анал. видання /Редкол.: М.В. Охендовський(голова). К.:ВАІТЕ, 2016. 456 с.
- Політологічні та соціологічні студії: Т. Х. Виборчі процеси в Україні та постсоціалістичних країнах : зб. наук. праць / наук. ред. А. М. Круглашов. – Чернівці : Букрек, 2011. 456 с.
- Смокович М.І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.
- Шведа Ю. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів. 2010. 462 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Афанасьєва М. В. Зловживання пасивним виборчим правом: теорія та практика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 203-211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_61_27
- Афанасьєва М. В. Ефективна участь національних меншин у виборах. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 65. С. 53-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_65_7
- Афанасьєва М. В. Голосування виборців за кордоном як елемент виборчої інженерії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 117-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_64_17
- Бунь В. Побудова інтегративних моделей електорального вибору на основі методології “лійки причиновості”. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип.5. С. 177–188.
- Бучин М.А. Абсентеїзм як тип електоральної поведінки. *Збірник наукових праць «Політологічні студії»*. 2011. № 2. С. 174–182.
- Василевська Т. Виборча кампанія та цінності й настанови депутатської етики: досвід західних демократій. *Наукові записки ІППЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 50. С. 301-317. URL:https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/vasylevska_vyborcha.pdf
- Види правопорушень під час виборчого процесу. URL: <http://dublany.miskrada.org.ua/vidi-pravororushen-pid-chas-viborchogo-procesu-16-20-01-16-04-2019/>
- Глиняний І. В. Процедурні та нетрадиційні цензи у системі класифікації виборчих цензів у світі та Україні / *Правове життя України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т.1. С. 354-357.
- Жемчужнікова К. Історія виборів: виборчі системи в Україні. *ОПОРА –Вибори*. 22 лютого 2021. URL: https://www.opora.ua.org/news/vybory/election_history/22821-istoriia-viboriv-viborchii-sistemi-v-ukrayini
- Жванія Т. Електоральна поведінка: теоретичні підходи до вивчення. *Сучасне суспільство: політичні науки*. 2014. Вип. 1. С. 39–49.
- Забарський В. Український реєстр виборців один з кращих в світі. URL: <http://www.aif.ua/elections/news/52372>.
- Коваль Р.М. Абсентеїзм в Україні: особливості та динаміка. *Перспективи та загрози демократії у постпостмаранчевий період в Україні: матеріали конференції* (Острого, 2010 р.). Острого: Національний університет «Острозька академія», 2010. Вип. 4. С. 37–40.
- Косахівська О. В. Електоральна Поведінка: Теоретико-методологічні засади дослідження. *Держава і право*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35003/118-Kosakhivska.pdf?sequence=1>
- Локтіонова Д.А. Моделі електоральної поведінки. *Наукові праці*. Том 94, Вип 80. URL: <https://www.academia.edu/>
- Лихач Ю. Забезпечення представництва національних меншин у виборних органах Європейського Союзу. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. К., 2010. Вип. 41. С. 186–196.
- Марцеляк О. Виборче право: сучасне розуміння. *Публічне право*. 2011. №2. С.12–18.
- Миронюк В. М. Електоральна географія регіону (на матеріалах галицьких областей): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: (11.00.02) ; Львів. нац. ун-т. ім. Івана Франка. – Л., 2012. – 20 с.

- Михальченко М., Самчук З. Порівняльний аналіз європейських виборчих систем. *Наукові Записки. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 50. С. 267–286. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/mychalchenko_porivnialnyi.pdf
- Моторнюк Т. М. Проблеми виборчих технологій. *Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Серія «Політологія»*. 2011. Вип. 123. С. 231–235. URL: http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/5008/1/123_46.pdf
- Мяловицька Н. А. Виборчі системи: досвід європейських держав. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2010. № 1 (11). С. 61–67.
- Остапець Ю. О. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук зі спеціальності 23. 00. 02 - політичні інститути і процеси. Львів, 2016. 39 с.
- Партизація місцевих виборів: голови та депутати громад звернулися до керівництва країни URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12597>
- Прихована агітація – якою вона може бути. URL: <https://www.nrada.gov.ua/pryhovana-agitatsiya-yakoju-vona-mozhe-butyu/>
- Прудка Л.М. Електоральний абсентеїзм в Україні як загроза демократії. *Південно-український правничий часопис*. 2014. № 2. С. 179–181.
- Скрипник В. М. Проблема «вибору» виборчої системи: України і європейський досвід. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 1. С. 60–69.
- Тойванен Р. Европейские модели взаимодействия между правительствами и меньшинствами: на пути к уважению прав человека. Сборник лекций на тему: Участие меньшинств в общественной жизни. ЕСМІ (European Centre for Minority Issues). 2017. С. 48-54.
- Тищенко Ю. Права національних меншин, етнічних груп на політичну участь у виборних органах. URL: <https://www.box.com/s/4c641f4eac546c75460a>.
- Узагальнення судової практики застосування судами України законодавства про відповідальність за адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення (статті 2127—21221 Кодексу України про адміністративні правопорушення), та злочини проти виборчих прав і свобод (статті 157—160 Кримінального кодексу України) / судді Верховного Суду України Є.І. Ковтюк, Т.С. Таран і науковий консультант відділу аналізу судової статистики та узагальнення судової практики І.БЛавровська URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/Zlochiny_protvy_vyborchih_prav.pdf
- Шеверева В.Є. Проблеми правового регулювання передвиборної агітації в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.02. Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 22 с.

ДОКУМЕНТИ ТА ПРАВОВІ АКТИ

- Венеціанська комісія. Кодекс належної практики у виборчих справах». 2002. [Venice Commission (2002), “Code of good practice in electoral matters”] URL: [www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev-e)
- Венеціанська комісія. Виборче право. 2013. [Venice Commission. “Electoral law”]. URL: www.eods.eu/library/VC.Electoral%20Law_EN.pdf
- Виборчий Кодекс. Науково-практичний коментар. Київ: вид. дім «Професіонал», 2020. 800 с.
- Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами та Кодекс поведінки міжнародних спостерігачів за виборами [The Declaration of Principles for International Election Observation and the Code of Conduct for International Election Observers (UN) / National Democratic Institute.] URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/DoP-UKR.pdf>
- Додатковий протокол до Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію (ETS 191)/ GRECO - Committed to Fighting Corruption (CoE). URL: <https://www.coe.int/en/web/greco>
- Європейський демократичний доробок в галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи : пер. з англ. / За ред. Ю. Ключковського. Вид. 2е. Київ, 2009. С. 222
- Європейський суд з прав людини. Справи з питань виборчого права. 2012. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Free_elections_RUS.pdf

- Європейська Комісія (2007), Компендіум міжнародних стандартів для виборів. [European Commission (2007), Compendium of international standards for elections]. URL: http://eeas.europa.eu/archives/eucom/pdf/compendium-of-int-standards-for-elections_en.pdf
- Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: [матеріали Венеціанської комісії, ОБСЄ/БДПЛ, ПАРС] / ред. Ю. Ключковського. К.: ФАДА, ЛТД, 2008. 340 с.
- Європейський суд з прав людини. Справи з питань виборчого права. 2012. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Free_elections_RUS.pdf
- Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень (Прийнято Комітетом міністрів 27 вересня 2017 року на 1295-му засіданні заступників міністрів)/ Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135>
- Конвенція про кримінальне право проти корупції (ETS 173).
- Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті з пояснювальними примітками. URL: <http://www.osce.org/uk/hcnm/32255>.
- Міжнародний пакт о гражданских и политических правах. Пакт, прийнятий резолюцією A/RES/2200 A (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 груд. 1966 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
- Парламентська асамблея (2012), «За більш демократичні вибори» [Parliamentary Assembly (2012), “For more democratic elections”, report by Jean-Charles Gardetto, AS/Pol (2012) 25 prov] URL: http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2012/Apdoc25_12prov.pdf
- Порівняльна доповідь про виборчі бар'єри та особливості виборчих систем, які ставлять перешкоди партіям у доступі до парламенту. *Європейська комісія «За демократію через право» (Венец. комісія) CDL-AD (2008) 037. Вибори та демократія. 2009. № 1. С. 90–101.*
- Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. *Офіційний вісник України. 2013. № 75. Ст. 2804.*
- Спільний висновок № 635/2011 щодо законопроекту «Про вибори народних депутатів України». Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія; ОБСЄ/БДПЛ) Страсбург, 17 жовтня 2011 р. Прийнятий Радою за демократичні вибори на 38-му засіданні (Венеція, 13 жовтня 2011 р.) та Венеціанською Комісією на 88-й пленарній сесії (Венеція, 14–15 жовтня 2011 р.) URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_a54.
- Спостереження за місцевими та регіональними виборами – стратегія та регламент Конгресу. Резолюція 306 (2010)/ПОСТІЙНИЙ КОМІТЕТ Ради Європи. Страсбург, 18 червня 2010 р [«Observation of local and regional elections – strategy and rules of the Congress». Resolution 306 (2010) STANDING COMMITTEE Strasbourg, 18 June 2010] URL: <https://rm.coe.int/0900001680719f04>
- Статус Методу Д'ондта При Розподілі Керівних Посад в Парламенті. Парламентська Реформа. Лабораторія Законодавчих Ініціатив. URL: https://Parlament.Org.Ua/Wp-Content/Uploads/2018/10/Dhondt_Method.Pd
- Чесні вибори – спільний пріоритет ЦВК та МВС. *Вісник Центральної виборчої комісії. 2020. №9.* URL: https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/2020_9_Visnyk.pdf
- УВКПЛ (1994), Права людини та вибори: посібник з технічних та правозахисних аспектів виборів, www.ohchr.org/Documents/Publications/training2en.pdf
- Україна. Виборчий кодекс: № 396-IX від 19.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення 21.02.2021).
- Act Concerning The Election Of The Members of The European Parliament By Direct Universal Suffrage [Закон Относительно Выборов Членов Европейского Парламента По Прямому Всеобщему Избирательному Праву] URL: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/206078/A1_HR.pdf
- Сое. Committee of Ministers (2004), Recommendation Rec(2004)11 on legal, operational and technical standards for e-voting]. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=778189>
- СоЕ. *Additional Protocol to the European Charter of Local Self-Government on the right to participate in the affairs of a local authority* (CETS No. 207). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=207>

- CoE. Election Standards And General Principles CoE. In *Using International Election Standards*. Council of Europe handbook for civil society organisations. P. 13-18. URL: <https://rm.coe.int/09000016806f4689>
- CoE. Fifth Report submitted by Croatia pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 2 April 2019. ACFC/SR/V(2019)008. URL: <https://rm.coe.int/5th-state-report-croatia-english-language-version/168093c1ec>
- CoE. *Council of Europe work in the field of Elections* URL:<https://www.coe.int/en/web/portal/elections>
- CoE. Fifth Report submitted by Hungary pursuant to Article 25, paragraph 2 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities – received on 5 February 2019. ACFC/SR/V(2019)005. Budapest, January 2019. URL: <https://rm.coe.int/5th-sr-hungary-en/168092522f> (дата звернення 17.01.2021).
- CoE. *Using International Election Standards*. Council of Europe handbook for civil society organisations. URL: <https://rm.coe.int/09000016806f4689>
- CoE. *Key texts adopted by the Assembly in the field of elections for the period from 2003 to 2022* URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/APCE/pdf/Elections/FundamentalTexts-EN.pdf>
- Free and Fair Elections*. In Annual report of the Secretary-General on the state of democracy, human rights and the rule of law in Europe - Shared responsibility for democratic security in Europe SG(2015)1. P. 80- URL.

ІНФОРМАЦІЙНІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

- Архів номерів журналу «Вісник Центральної виборчої комісії» URL: <https://www.cvk.gov.ua/visnik-tsentralnoi-viborchoi-komisii.html/>
- Асоціація виборчих органів країн Центральної та Східної Європи (ACEEEO — Association of European Election Officials). URL: <http://www.aceeeo.org>.
- Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ). URL: <http://www.osce.org/odihr>
- Вибори. Опора. 2022. URL: <https://www.opora.ua.org/category/vybory>
- Виборчі системи. «Вибори навиворіт» (2 сезон, 2019) URL: <https://youtu.be/1y4s2Xk4y-8>
- Європейська комісія «За демократія через право» URL: <http://www.venice.coe>. 90.
- Європейська мережа організацій по спостереженню за виборами (ENEMO). URL: <http://enemo.eu>. 91.
- Комітет Виборців України. URL: <http://www.cvu.org.ua/>
- ЦВК. URL: <https://cvk.gov.ua/>
- ЦВК ПРОСВІТА. URL: <https://materialy.cvkpro.com/>
- Медіа та вибори / Збірник Документів Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/fm-media-elections-2019-web/168096fa4f>
- Медіа та вибори. Документи. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/documents>
- Міжнародний інститут демократії і сприяння виборам (IDEA) URL: <http://www.idea.int>.
- Міжнародний фонд виборчих систем (IFES — International Foundation for Election Systems) URL: <http://www.ifes.org>.
- Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/documents>
- Стандарти Ради Європи щодо виборів. [Reference standards of the Council of Europe (CoE acquis on elections)]. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/elections/reference-standards>
- Як обираємо? “Вибори навиворіт” (3 сезон, 2020) URL: <https://youtu.be/jCa6flqn8HU>
- ACE Electoral Knowledge Network URL: <https://www.aceproject.org/>
- Europe: Fact Sheet on Parliamentary and Presidential Elections. May 24, 2022. URL:<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46858>
- GRECO - Committed to Fighting Corruption (CoE). URL: <https://www.coe.int/en/web/greco>
- FAIRVOTE (англ. мова, матеріали: вибори в світі) URL: <https://www.fairvote.org/>
- International IDEA Supporting Democracy Worldwide URL: <https://www.idea.int/>